

TRASHËGIMIA KULTURORE NË

FO KU S.

TRASHËGIMIA KULTURORE NË SHQIPËRI

TRASHËGIMIA
KULTURORE NË
FO
KU
S.

BOTIMI I TEKSTEVE BURIMORE
MBI PRAKTIKAT E RUAJTJES DHE
MENAXHIMIT TË TRASHËGIMISË
KULTURORE NË GJUHËN SHQIPE

Titulli: “Trashëgimia Kulturore në Fokus: Botimi i teksteve burimore mbi praktikat e ruajtjes dhe menaxhimit të trashëgimisë kulturore në gjuhën shqipe”

Botimi është mundësuar nga “Trashëgimia Kulturore pa Kufij Shqipëri” (Cultural Heritage without Borders Albania (CHwB Albania) me mbështetjen financiare të Suedisë nëpërmjet Agjencisë Ndërkombëtare për Zhvillim.

Përkthimet nga origjinali: Të ndryshëm referuar në çdo dokument përkatësisht

Redaktoi: Boiken Abazi

Parathënie për botimin nga: Elena Mamani, Lorenc Bejko dhe Boiken Abazi

Koordinoi procesin e përkthimeve dhe publikimit:

Elena Mamani, Regina Vathi, Pezana Rexha

Foto: © Bjori Thana, Regina Vathi

Dizajni: Ina (Hina) Shkëmbi, Joniz Osmanagaj

© CHwB Albania © ICOMOS Albania

Viti i botimit: 2023

196 f.: me foto ; 21 x 21 cm

ISBN: 9789928801081

1.Pasuria kulturore 2.Ruajtja dhe restaurimi 3.Menaxhimi 4.Shqipëri

904 :72 .03(496.5)

Shtëpia Botuese: “Graphic Line-01”

This work is distributed under the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licence, which enables re-users to copy and distribute the material in any medium or format in non-adapted form only, for non-commercial purposes only, and only so long as attribution is given to the creator.

Ky botim publikohet bazuar në licencën nga “Creative Commons BY-NC-ND 4.0”, e cila u mundëson ripërdoruesve të kopjojnë dhe shpërndajnë materialin në çdo mënyrë komunikimi ose format, por vetëm duke mos kryer përshtatje të formës, duke mos e përdorur për qëllime tregtare, si dhe për aq kohë sa i jepet krijuesit atributi përkatës.

PARIMET E VALETTËS PËR MBROJTJEN DHE MENAXHIMIN E QYTETEVE HISTORIKE DHE ZONAVE HISTORIKO-URBANE

Miratuar nga Asambleja e 17-të e Përgjithshme e ICOMOS-it
më 28 nëntor 2011.

ICOMOS

Përkthyer nga: Joli Mitrojorgji.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Njerëzimi sot duhet të përballet me një sërë ndryshimesh. Këto ndryshime prekin në përgjithësi vendbanimet njerëzore, dhe në veçanti qytetet dhe zonat historiko-urbane. Globalizimi i tregjeve dhe i metodave të prodhimit shkakton zhvendosje të popullsisë nga një rajon te tjetri dhe drejt qyteteve, veçanërisht drejt qyteteve të mëdha. Ndryshimet në qeverisjen politike dhe në praktikën e biznesit kërkojnë struktura dhe kushte të reja në zonat urbane, që janë gjithashtu të domosdoshme për t'iu kundërvënë izolimit dhe mungesës së rrënjëve sociale, si pjesë e përpjekjeve për të përforcuar identitetin.

Brenda asaj që tani është shndërruar në një kornizë ndërkombëtare të reflektimit mbi konservimin urban, ka një ndërgjegjësim gjithnjë e më në rritje mbi këto kërkesa të reja. Organizatat përgjegjëse për ruajtjen e trashëgimisë dhe rritjen e vlerave së saj duhet të zhvillojnë aftësitë, mjetet, qëndrimet e tyre dhe, në shumë raste, rolin e tyre në procesin e planifikimit.

Prandaj, "CIVVIH"-i (Komiteti Ndërkombëtar i ICOMOS-it për Qytetet dhe Fshatrat Historikë) ka përditësuar qasjet dhe konsideratat e përfshira në Kartën e Washingtonit (1987) dhe Rekomandimin e Nairobit (1976), bazuar në grupin ekzistues të dokumenteve referues. "CIVVIH"-i ka ripërcaktuar objektivat, qëndrimet dhe mjetet e nevojshme. Ai ka marrë parasysh evoluimin e rëndësishëm në përkufizimet dhe metodologjitë në lidhje me ruajtjen dhe menaxhimin e qyteteve dhe zonave historike.

Modifikimet pasqyrojnë një ndërgjegjësim më të madh për çështjen e trashëgimisë historike në shkallë rajonale, në vend që të kufizohen vetëm te zonat urbane; për vlerat jomateriale si vazhdimësia dhe identiteti; për përdorimin tradicional të tokës dhe rolit të hapësirës publike në ndërveprimet e komunitetit, apo edhe për faktorë të tjerë socio-ekonomikë, si faktorët e integritetit dhe faktorët mjedisorë. Çështjet rreth rolit të peizazhit si terren i përbashkët, ose konceptimi i peizazhit të qytetit si një tërësi që përfshin topografinë dhe vijën e horizontit, tashmë duken më të rëndësishme se më parë. Një modifikim tjetër i rëndësishëm, veçanërisht për qytetet që kanë një rritje të shpejtë, merr parasysh problemet e ndërtimeve në shkallë të gjerë, të cilat ndryshojnë përmasat tradicionale të parcelave që

lehtësojnë përcaktimin e morfologjisë historiko-urbane. Në këtë kuptim, konsiderimi i trashëgimisë si burim thelbësor ka një rëndësi esenciale për vlerësimin e saj si pjesë e ekosistemit urban. Ky koncept duhet respektuar me përpikëri në mënyrë që të sigurohet zhvillimi harmonik i qyteteve historike dhe i mjedisit të tyre rrethues.

Nocioni i zhvillimit të qëndrueshëm ka fituar aq rëndësi sa që shumë direktiva për planifikimin dhe ndërhyrjet arkitektonike tani bazohen në hartimin e politikave që kufizojnë zgjerimin urban dhe ruajnë trashëgiminë urbane.

Objektivi kryesor i këtij dokumenti është propozimi i parimeve dhe strategjive që mund të zbatohet në çdo ndërhyrje të qytetet historike dhe zonat historiko-urbane. Këto parime dhe strategji synojnë të ruajnë vlerat e qyteteve historike dhe mjedisit të tyre rrethues, si dhe integrimin e tyre në jetën sociale, kulturore dhe ekonomike të kohës sonë.

Këto ndërhyrje duhet të sigurojnë respektimin e vlerave të trashëgimisë materiale dhe jomateriale, si dhe cilësinë e jetës së banorëve.

Ky dokument për mbrojtjen e qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane, si dhe i mjedisit të tyre rrethues, ndahet në katër pjesë:

1. Përkufizime
2. Aspektet e ndryshimit (Sfidat)
3. Kriteret e ndërhyrjes
4. Propozime dhe strategji

1. Përkufizime

a. Qytete historike dhe zona historiko-urbane

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane përbëhen nga elemente materiale dhe jomateriale. Përveç strukturës urbane, elementet materiale përfshijnë edhe elementet arkitektonike, peizazhet brenda dhe përreth qytetit, rrënojat arkeologjike, panoramat, vijat e horizontit, fushëpamjet dhe pikat referuese në sitet e trashëgimisë. Elementet jomateriale përfshijnë aktivitetet, funksione simbolike dhe historike, praktika kulturore, tradita, kujtime dhe referenca kulturore që përbëjnë thelbin e vlerës së tyre historike.

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane janë struktura hapësinore që shprehin evoluimin e një

shoqërie dhe të identitetit të saj kulturor. Ato janë pjesë përbërëse e një konteksti më të gjerë natyror, ose të krijuar nga njeriu, dhe të dyja duhet të konsiderohen si të pandashme.

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane janë dëshmi e gjallë e së kaluarës që i ka formuar ato.

Zonat historike ose tradicionale janë pjesë e jetës së përditshme njerëzore. Mbrojtja dhe integrimi i tyre në shoqërinë bashkëkohore janë baza për planifikimin urban dhe zhvillimin e terrenit.

b. Mjedisi rrethues

Mjedisi rrethues nënkupton kontekstet natyrore dhe/ose të krijuara nga njeriu (në të cilat ndodhet trashëgimia historiko-urbane) që ndikojnë te mënyra statike ose dinamike e perceptimit të këtyre zonave, si dhe te mënyra se si ato përjetohen dhe/ose shijohen, ose që janë të lidhura drejtpërdrejt me to në aspektin social, ekonomik ose kulturor.

c. Ruajtja

Ruajtja e qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane, bashkë me rrethinat e tyre, përfshin procedurat e nevojshme për mbrojtjen, konservimin, përmirësimin dhe menaxhimin e tyre si dhe për zhvillimin koherent dhe përshtatjen e tyre harmonike me jetën bashkëkohore.

d. Zonë e mbrojtur urbane

Një zonë e mbrojtur urbane është çdo pjesë e një qyteti që përfaqëson një periudhë historike ose fazë të zhvillimit të qytetit. Ajo përfshin monumente dhe struktura autentike urbane, ku ndërtesat shprehin vlerat kulturore që kanë çuar në mbrojtjen e asaj vendndodhjeje.

Mbrojtja mund të përfshijë gjithashtu zhvillimin historik të qytetit, si dhe të mbështesë funksionet e tij karakteristike qytetare, fetare dhe sociale.

e. Zona mbrojtëse (tampon)

Një zonë mbrojtëse është një zonë e mirëpërcaktuar jashtë zonës së mbrojtur, roli i së cilës është të mbrojë vlerat kulturore të kësaj të fundit nga ndikimi i aktiviteteve përreth saj. Ky ndikim mund të jetë fizik, pamor ose social.

f. Plani i menaxhimit

Një plan menaxhimi është një dokument që specifikon hollësitë e të gjitha strategjive dhe mjeteve që duhen

përdorur për mbrojtjen e trashëgimisë, dhe që njëkohësisht i përgjigjet nevojave të jetës bashkëkohore. Ai përmban dokumente ligjore, financiare, administrative dhe ato për konservimin, si dhe Plane për Ruajtjen dhe Monitorimin.

g. Fryma e vendit

Fryma e vendit përkufizohet si elementet materiale dhe jomateriale, fizike dhe shpirtërore që i japin zonës identitetin e saj të veçantë, kuptimin, emocionin dhe misterin. Fryma krijon hapësirën dhe, në të njëjtën kohë, hapësira e ndërton dhe strukturon këtë frymë (Deklarata e Quebecut, 2008).

2. Aspekte të ndryshimit

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, si organizma të gjallë, janë subjekt i ndryshimeve të vazhdueshme. Këto ndryshime prekin të gjithë elementet e qytetit (natyror, njerëzor, materiale dhe jomateriale).

Ndryshimi, kur menaxhohet siç duhet, mund të jetë një mundësi për të përmirësuar cilësinë e qyteteve dhe zonave historike në bazë të karakteristikave të tyre historike.

a. Ndryshimi dhe mjedisi natyror

Karta e Washingtonit është përqëndruar tashmë te problemet që lidhen me ndryshimet në mjedisin natyror: "Qytetet historike (dhe mjedisi i tyre rrethues) duhet të mbrohen nga fatkeqësitë natyrore dhe shqetësimet që vinë nga ndotja dhe dridhjet, në mënyrë që të ruhet trashëgimia, si dhe për ruajtjen e sigurisë dhe mirëqenies së banorëve." (Karta e Washingtonit).

Në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, ndryshimi duhet të jetë i bazuar mbi respektimin e ekuilibrit natyror, duke shmangur shkatërrimin e burimeve natyrore, humbjen e energjisë dhe prishjen e ekuilibrit të cikleve natyrore.

Ndryshimi duhet të përdoret për: përmirësimin e kontekstit mjedisor në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane; përmirësimin e cilësisë së ajrit, ujit dhe tokës; nxitjen e zgjerimit të hapësirave të gjelbra dhe qasjes në to; dhe për të shmangur trysninë e panevojshme mbi burimet natyrore.

Qytetet historike dhe mjedisi i tyre rrethues duhet të mbrohen nga efektet e ndryshimeve klimatike dhe nga

frekuenca e shtuar e fatkeqësive natyrore.

Ndryshimet klimatike mund të kenë pasoja shkatërruese për qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, sepse, përveç brishtësisë së strukturës urbane, shumë ndërtesa po dalin jashtë përdorimi, duke kërkuar shpenzime të shumta për të trajtuar problemet që lindin nga ndryshimet klimatike.

Qëllimi duhet të jetë që të përfitohet prej strategjive që dalin nga rritja e ndërgjegjësimit në nivel global për ndryshimet klimatike, si dhe zbatimi i tyre i duhur në raport me sfidat e mbrojtjes së qyteteve historike.

b. Ndryshimi dhe mjedisi i ndërtuar

Mbi temën e arkitekturës moderne, Karta e Washingtonit shprehet se: "Prezantimi i elementeve bashkëkohore në harmoni me mjedisin rrethues nuk duhet shkurajuar pasi elemente të tilla mund të kontribuojnë në pasurimin e zonës".

Përfshirja e elementeve arkitektonike bashkëkohore duhet të respektojë vlerat e sitit dhe mjedisit të tij rrethues. Këto elemente mund të kontribuojnë në pasurimin e qytetit, duke e gjallëruar vlerën e vazhdimësisë urbane.

Baza e ndërhyrjeve të përshtatshme arkitektonike në aspektin hapësinor, pamor, jomaterial dhe funksional duhet të jetë respektimi i vlerave, modeleve dhe shtresave historike.

Arkitektura e re duhet të jetë në përputhje me organizimin hapësinor të zonës historike dhe duhet të respektojë morfologjinë e saj tradicionale, duke qenë në të njëjtën kohë një shprehje e vlefshme e prirjeve arkitekturore të kohës dhe vendit të saj. Pavarësisht stilit dhe shprehjes, e gjithë arkitektura e re duhet të shmangë efektet negative të kontrasteve ekstreme dhe të tepruara, si dhe fragmentimin dhe ndërprerjen e vazhdimësisë së strukturës dhe hapësirës urbane.

I duhet dhënë përparësi vazhdimësisë kompozuese që nuk ndikon negativisht në arkitekturën ekzistuese, por që në të njëjtën kohë lejon një krijimtari dalluese që përqafton frymën e vendndodhjes.

Arkitektët dhe planifikuesit urbanë duhet të inkurajohen që të kenë një kuptim të thelluar të kontekstit historiko-urban.

c. Ndryshimi në funksion dhe në mjedisin social

Humbja dhe/ose zëvendësimi i përdorimeve dhe funksioneve tradicionale, siç është mënyra specifike e jetesës së një komuniteti lokal, mund të ketë ndikime të mëdha negative në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane. Nëse natyra e këtyre ndryshimeve nuk njihet, kjo mund të çojë në zhvendosjen e komuniteteve dhe zhdukjen e praktikave kulturore, si dhe humbjen e mëvonshme të identitetit dhe karakterit të këtyre vendeve të braktisura. Kjo mund të rezultojë në transformimin e qyteteve dhe zonave historike në zona që funksion të vetëm kanë turizmin dhe kalimin e kohës së lirë, duke mos qenë më të përshtatshme për jetën e përditshme.

Ruajtja e një qyteti historik kërkon përpjekje për të ruajtur praktikat tradicionale dhe popullsinë vendase.

Është gjithashtu e rëndësishme të kufizohet procesi i gentrifikimit që vjen nga rritja e qirave dhe degradimi i banesave dhe hapësirave publike të qytetit ose zonës.

Është e rëndësishme të pranohet se procesi i gentrifikimit mund të ndikojë te komunitetet dhe të çojë në humbjen e mënyrës së jetesës në një vend dhe, në fund, edhe të karakterit të tij.

Ruajtja e larmisë tradicionale kulturore dhe ekonomike e çdo vendi është diçka thelbësore, veçanërisht kur është karakteristikë e një vendi.

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane rrezikojnë të shndërrohen në një mall konsumi për turizmin masiv, gjë që mund të rezultojë në humbjen e autenticitetit dhe vlerave të trashëgimisë së tyre.

Prandaj, aktivitetet e reja duhet të menaxhohen me kujdes për të shmangur efektet negative dytësore, siç janë problematikat me transportin ose bllokimet e trafikut.

d. Ndryshimi dhe trashëgimia jomateriale

Ruajtja e trashëgimisë jomateriale është po aq e rëndësishme sa edhe ruajtja dhe mbrojtja e mjedisit të ndërtuar.

Elementet jomateriale që kontribuojnë në identitetin dhe frymën e një vendi duhet të identifikohen dhe të ruhen, pasi ndihmojnë në përcaktimin e karakterit të një zone dhe frymës së saj.

3. Kriteret e ndërhyrjes

e. Vlerat

Të gjitha ndërhyrjet në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane duhet të respektojnë dhe t'u referohen vlerave të tyre kulturore materiale dhe jomateriale.

f. Cilësia

Çdo ndërhyrje në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane duhet të synojë përmirësimin e cilësisë së jetës së banorëve vendas dhe cilësisë së ambientit.

g. Sasia

Një tërësi ndryshimesh mund të ketë një efekt negativ në një qytet historik dhe në vlerat të tij.

Ndryshimet e mëdha sasiore dhe cilësore duhet të shmangen, përveç nëse ato do të rezultojnë qartë në përmirësimin e mjedisit urban dhe të vlerave të tij kulturore.

Ndryshimet që janë të qenësishme për zhvillimin urban duhet të kontrollohen dhe menaxhohen me kujdes për të minimizuar efektet fizike dhe pamore në peizazhin e qytetit dhe strukturën arkitekturore.

h. Koherenca

Mbi 'koherencën' neni 3 i Rekomandimit të Nairobit thotë: "Çdo zonë historike më rrethinën e saj duhet të konsiderohet në totalin e saj si një tërësi koherente, më një ekuilibër dhe natyrë specifike që varet nga shkrirja e pjesëve përbërëse, të cilat përfshijnë aktivitetet njerëzore po aq sa ndërtesat, organizimin hapësinor dhe rrethinat. Të gjitha elementet e vlefshme, duke përfshirë aktivitetet njerëzore, sado modeste, kanë rëndësi në lidhje me të tërën, e cila nuk duhet të shpërfilllet".

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, bashkë me mjedisin e tyre rrethues, duhet të merren parasysh në tërësinë e tyre.

Ekuilibri dhe natyra e tyre varen nga pjesët përbërëse të tyre.

Megjithatë, mbrojtja e qyteteve dhe zonave historike duhet të jetë një pjesë e pandashme e një kuptimi të përgjithshëm të strukturës urbane dhe rrethinave të saj. Kjo kërkon politika koherente të zhvillimit ekonomik dhe social, që marrin parasysh qytetet historike në të gjitha nivelet e planifikimit, duke respektuar gjithmonë strukturën e tyre sociale dhe larminë kulturore.

i. Ekuilibrin dhe përputhshmëria

Mbrojtja e qyteteve historike duhet të përfshijë si kusht të detyrueshëm ruajtjen e ekuilibrave themelore hapësinore, mjedisore, sociale, kulturore dhe ekonomike. Kjo gjë ka nevojë për veprime që lejojnë strukturën urbane të vazhdojë të mbajë banorët vendas dhe të mirëpresë të ardhurit e rinj (qoftë si banorë ose si përdorues të qytetit historik), si dhe për veprime që ndihmojnë zhvillimin pa shkaktuar mbingarkesa.

j. Koha

Shpejtësia e ndryshimit është një parametër që duhet vendosur nën kontroll. Shpejtësia e tepruar e ndryshimit mund të ndikojë negativisht në integritetin e të gjitha vlerave të një qyteti historik.

Shtrirja dhe shpeshtësia e ndërhyrjeve duhet të përfshihen në dokumentet dhe studimet e fizibilitetit (realizueshmërisë) dhe planifikimit, të përputhen me to, si dhe t'u përmbahen procedurave transparente dhe rregulluese të ndërhyrjeve.

k. Metoda dhe disiplina shkencore

"Njohuritë për historinë e një qyteti ose zone historike duhet të zgjerohen përmes hulumtimit arkeologjik dhe ruajtjes së duhur të gjetjeve arkeologjike." (Karta e Washingtonit).

Ruajtja dhe menaxhimi i një qyteti historik ose një zone historiko-urbane duhet të udhëhiqet nga matura, si dhe një qasje dhe disiplinë sistematike në përputhje me parimet e zhvillimit të qëndrueshëm.

Ruajtja dhe menaxhimi duhet të bazohen në studime paraprake ndërdisiplinore, në mënyrë që të përcaktohen elementet dhe vlerat e trashëgimisë urbane që do të konservohen. Njohuritë e thelluara në lidhje me sitin dhe mjedisin e tij rrethues janë të domosdoshme për të patur informacionin e nevojshëm për çdo veprim mbrojtës.

Monitorimi dhe mirëmbajtja e vazhdueshme janë thelbësore për të mbrojtur në mënyrë efektive një qytet historik ose një zonë historiko-urbane.

Planifikimi i duhur kërkon dokumentim dhe regjistrim të saktë e të përditësuar (analizë të kontekstit, studime në nivele të ndryshme, inventarizim të pjesëve përbërëse dhe të ndikimeve, historinë e qytetit dhe fazat e tij të evoluimit, etj.).

Konsultimi i drejtpërdrejtë dhe dialogu i vazhdueshëm me banorët dhe palët e tjera të interesit është i

domosdoshëm sepse mbrojtja e qytetit apo e zonës historike ka të bëjë para së gjithash me vet ata.

I. Qeverisja

Qeverisja e mirë parashikon përgatitjet për një orkestrim të gjerë ku janë të përfshira të gjitha palët e interesit: autoritetet e zgjedhura, shërbimet publike, administratat publike, ekspertët, organizatat profesionale, grupime vullnetare, universitetet, banorët, etj. Kjo është thelbësore për ruajtjen e suksesshme, rehabilitimin dhe zhvillimin e qëndrueshëm të qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane.

Pjesëmarrja e banorëve mund të lehtësohet përmes shpërndarjes së informacionit, ndërgjegjësimit dhe trajnimit (ose punëtorive). Sistemet tradicionale të qeverisjes urbane duhet të shqyrtojnë të gjitha aspektet e larmisë kulturore dhe sociale, në mënyrë që të krijojnë institucione të reja demokratike që i përshtaten realitetit të ri.

Procedurat për planifikimin urban dhe mbrojtjen e qyteteve historike duhet të ofrojnë informacion dhe kohë të mjaftueshme për banorët që të japin përgjigje bazuar mbi informimin e plotë mbi çështjet.

Duhet inkurajuar mbrojtja dhe duhet të ndërmerren masa financiare në mënyrë që të lehtësohen partneritetet me aktorët e sektorit privat në lidhje me konservimin dhe restaurimin e mjedisit të ndërtuar.

m. Shumësia e disiplinave dhe bashkëpunimi

“Planifikimi për konservimin e qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane duhet të paraprihet nga studime shumëdisiplinore.” (Karta e Washingtonit).

Që prej nisjes së studimeve paraprake, mbrojtja e qyteteve historike duhet të bazohet në një bashkëpunim efektiv midis specialistëve të shumë disiplinave të ndryshme dhe të ndërmerret në bashkëpunim me hulumtues, shërbimet publike, ndërmarrjet private dhe publikun e gjerë.

Këto studime duhet të çojnë në propozime konkrete që mund të merren nga vendimmarrësit politikë, aktorët socialë dhe ekonomikë, si dhe banorët.

n. Larmia kulturore

Brenda kontekstit të planifikimit të konservimit urban, larmia kulturore e komuniteteve të ndryshme që kanë

banuar në qytetet historike përgjatë rrjedhës së kohës duhet të respektohet dhe vlerësohet.

Është thelbësore të vendoset një ekuilibër, bashkë me ndjeshmërinë për të ruajtur trashëgiminë e tyre historike në plotësinë e larmisë së saj kulturore.

4. Propozimet dhe Strategjitë

o. Elementet që duhen ruajtur

5. Autenticiteti dhe integriteti i qyteteve historike, ku karakteri thelbësor shprehet nga natyra dhe koherenca e të gjitha elementeve të tyre materiale dhe jomateriale, veçanërisht:
  - Modelet urbane të përcaktuara nga rrjeti i rrugëve, parcelat, hapësirat e gjelbra dhe marrëdhëniet ndërmjet ndërtësave dhe hapësirave të gjelbra dhe të hapura;
  - Forma dhe dukja, e brendshme dhe e jashtme, e ndërtësave siç përcaktohet nga struktura, vëllimi, stili, shkalla, materialet, ngjyra dhe dekori i tyre;
  - Marrëdhënien midis qytetit historik ose zonës historiko-urbane dhe mjedisit rrethues, si natyror ashtu dhe ai i krijuar nga njeriu; (Karta e Washingtonit);
  - Funksionet e ndryshme që qyteti ose zona urbane ka fituar me kalimin e kohës;
  - Traditat kulturore, teknikat tradicionale, fryma e vendit dhe gjithçka që kontribuon në identitetin e një vendi;
2. Marrëdhëniet ndërmjet sitit në tërësinë e tij, pjesëve përbërëse të tij, kontekstit të sitit dhe pjesëve përbërëse të këtij konteksti;
3. Struktura sociale, larmia kulturore;
4. Burimet e parinovueshme, duke minimizuar konsumin dhe duke inkurajuar ripërdorimin dhe riciklimin e tyre.

p. Funksionet e reja

“Funksionet dhe aktivitetet e reja duhet të jenë në përputhje me karakterin e qyteteve historike ose zonës historiko-urbane.” (Karta e Washingtonit).

Përfshirja e aktiviteteve të reja nuk duhet të rrezikojë mbijetesën e aktiviteteve tradicionale apo të ndonjë gjëje

që mbështet jetën e përditshme të banorëve vendas. Kjo mund të ndihmojë në ruajtjen e larmisë dhe shumësisë kulturore historike, që në këtë kontekst janë disa prej elementeve më të vlefshme.

Përpara fillimit të një aktiviteti të ri, është e nevojshme të merret parasysh numri i përdoruesve të përfshirë, kohëzgjatja e përdorimit, përputhshmëria me aktivitetet e tjera ekzistuese dhe ndikimi në praktikat tradicionale vendase.

Funksione të tilla të reja duhet të plotësojnë gjithashtu nevojën për zhvillim të qëndrueshëm, në përputhje me konceptin e qytetit historik si një ekosistem unik dhe i pazëvendësueshëm.

q. Arkitektura bashkëkohore

Kur është e nevojshme të ndërtohen ndërtesa të reja ose të përshtaten ato ekzistuese, arkitektura bashkëkohore duhet të jetë koherente me planimetrinë ekzistuese hapësinore në qytetet historike, si dhe me pjesën tjetër të mjedisit urban. Arkitektura bashkëkohore duhet të gjejë shprehjen e saj duke respektuar shkallën e raporteve të shtetit dhe duke patur një raport të qartë me arkitekturën ekzistuese dhe modelet e zhvillimit të kontekstit të saj.

“Analiza e kontekstit urban duhet t’i paraprijë çdo ndërtimi të ri, jo vetëm për të përcaktuar karakterin e përgjithshëm të ansambllit (grupit) të ndërtesave, por edhe për të analizuar tiparet e tij mbizotëruese, p.sh. harmoninë e lartësive, ngjyrave, materialeve dhe formave, konstantet në mënyrën se si ndërtohen fasadat dhe çatitë, marrëdhënia ndërmjet volumit të ndërtesave dhe volumit hapësinor, si dhe përmasat mesatare dhe pozicioni i tyre. Vëmendje e veçantë duhet t’i kushtohet madhësisë së parcelave pasi ekziston rreziku që çdo riorganizim i parcelave të mund të sjellë një ndryshim të masës, duke qenë e dëmshme për harmoninë e së tërës” (Rekomandimi i Nairobi të neni 28).

Perspektivat, pamjet, pikat qendrore dhe korridoret e fushëpamjeve janë pjesë përbërëse e perceptimit të hapësirave historike. Ato duhen respektuar në rastet kur ndërmerren ndërhyrje të reja. Para çdo ndërhyrjeje, konteksti ekzistues duhet të analizohet dhe dokumentohet me kujdes. Këndet e pamjes, si ato që shohin drejt ndërtimeve të reja edhe ato kënde që mund të shihen prej tyre, duhet të identifikohen, studiohen dhe mirëmbahen.

Fujtja e një ndërtese të re në një kontekst apo peizazh historik duhet të vlerësohet nga një këndvështrim formal dhe funksional, veçanërisht kur është caktuar për aktivitete të reja.

r. Hapësira publike

Hapësira publike në qytetet historike nuk është vetëm një burim thelbësor për qarkullimin, por është gjithashtu një vend për të soditur, mësuar dhe shijuar qytetin. Projektimi dhe shtrirja e hapësirave publike, duke përfshirë përzgjedhjen e mobilimit urban, si dhe menaxhimi i tyre, duhet të mbrojë karakterin dhe bukurinë e tyre dhe të promovojë përdorimin e tyre si vende publike të dedikuara për komunikimin social.

Ekuilibri ndërmjet hapësirës së hapur publike dhe mjedisit të dendur me ndërtime duhet të analizohet dhe kontrollohet me kujdes në rastin e ndërhyrjeve dhe përdorimeve të reja.

s. Instalimet dhe modifikimet

Planifikimi urban për të mbrojtur qytetet historike duhet të marrë parasysh nevojat e banorëve për instalime të ndryshme.

Integrimi i instalimeve të reja në ndërtesat historike është një sfidë që autoritetet vendore nuk duhet ta injorojnë.

t. Lëvizshmëria

“Trafiku brenda një qyteti historik ose një zone historiko-urbane duhet të kontrollohet me përpikëri përmes rregullave.” (Karta e Washingtonit).

“Kur planifikimi urban ose rajonal parashikon ndërtimin e autostradave, ato nuk duhet të depërtojnë në një qytet historik ose zonë historiko-urbane, por duhet të shërbejnë për përmirësimin e qasjes në to.” (Karta e Washingtonit).

Shumica e qyteteve dhe zonave historike kanë qenë të projektuara për këmbësorët dhe format e ngadalta të transportit. Gradualisht këto vende u pushtuan nga makinat, duke sjellë degradimin e tyre. Në të njëjtën kohë, cilësia e jetës është ulur.

Infrastruktura e trafikut (hapësirat e parkimit të automjeteve, stacionet e metrosë, etj) duhet të planifikohet në ato mënyra që nuk do të dëmtojnë strukturën historike ose mjedisin e saj. Një qytet historik duhet të inkurajojë atë lloj transporti që ka sa më pak

ndikim.

Është e rëndësishme të inkurajohet qarkullimi i këmbësorëve. Për ta realizuar këtë, trafiku duhet të kufizohet sa më shumë dhe hapësirat e parkimit duhet të reduktohen. Në të njëjtën kohë, duhen futur sistemet e transportit publik të qëndrueshëm dhe jo ndotës, si dhe duhet të promovohet qarkullimi me mjete të lehta.

Rrugët duhet të studiohen dhe planifikohen për t'i dhënë përparësi këmbësorëve. Ambientet e parkimit preferohet të vendosen jashtë zonave të mbrojtura dhe, nëse është e mundur, edhe jashtë zonave mbrojtëse.

Infrastruktura nëntokësore, si metrotë, duhet të planifikohet në një mënyrë që nuk dëmton strukturën historike, arkeologjike ose mjedisin e saj.

Rrjetet kryesore të autostradave duhet të shmangin zonat e mbrojtura dhe zonat mbrojtëse (tampon).

u. Turizmi

Turizmi mund të luajë një rol pozitiv në zhvillimin dhe rigjallërimin e qyteteve dhe zonave historike. Zhvillimi i turizmit në qytetet historike duhet të bazohet te përmirësimi i monumenteve dhe hapësirave të hapura; te respektimi dhe mbështetja për identitetin e komunitetit vendas, kulturës dhe aktiviteteve tradicionale të tij, si dhe te ruajtja e karakterit vendas dhe mjedisor. Aktiviteti turistik duhet të respektojë jetën e përditshme të banorëve dhe të mos ndërhyjë në të.

Një fluks shumë i madh turistësh përbën një rrezik për ruajtjen e monumenteve dhe zonave historike.

Planet e konservimit dhe menaxhimit duhet të marrin parasysh ndikimin e pritshëm të turizmit dhe ta rregullojnë atë si proces në dobi të trashëgimisë dhe të banorëve.

v. Rreziqet

Cilado qoftë natyra e një fatkeqësie që prek një qytet historik ose zonë historiko-urbane, masat parandaluese dhe riparuese duhet t'i përshtaten karakterit specifik të pronave në fjalë." (Karta e Washingtonit).

Planet e konservimit ofrojnë mundësinë për të përmirësuar gatishmërinë ndaj rreziqeve, për të promovuar menaxhimin mjedisor dhe parimet e qëndrueshmërisë.

w. Kursimi i energjisë

Të gjitha ndërhyrjet në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, duke respektuar karakteristikat e trashëgimisë historike, duhet të synojnë përmirësimin e efikasitetit energjitik dhe reduktimin e ndotjes.

Duhet të rritet përdorimi i burimeve të energjisë së rinovueshme.

Çdo ndërhyrje e re në zonat historike duhet të ketë efikasitet energjitik. Hapësirat e gjelbra urbane, korridoret e gjelbra dhe masa të tjera duhet të miratohen për të shmangur formimin e ishujve të nxehtësisë urbane.

x. Pjesëmarrja

"Pjesëmarrja dhe përfshirja e banorëve – dhe e të gjitha grupeve lokale të interesit – është thelbësore për suksesin e programit të konservimit dhe duhet inkurajuar. Para së gjithash, konservimi i qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane është në interesin e banorëve të tyre." (Karta e Washingtonit, Neni 3).

Planifikimi në zonat historiko-urbane duhet të jetë një proces pjesëmarrës që përfshin të gjitha palët e interesit.

Për të inkurajuar pjesëmarrjen dhe përfshirjen e tyre, duhet të krijohet një program informimi i përgjithshëm për të gjithë banorët, duke filluar nga fëmijët në moshë shkollore. Veprimet e shoqatave që merren me konservimin duhet të inkurajohen dhe duhen ndërmarrë masa financiare për të lehtësuar konservimin dhe restaurimin e mjedisit të ndërtuar.

Mirëkuptimi i ndërsjellë i bazuar në ndërgjegjësimin e publikut, dhe caktimi i objektivave të përbashkëta mes komuniteteve vendase dhe grupeve profesionale, është baza e konservimit, rigjallërimit dhe zhvillimit të suksesshëm të qyteteve historike.

Teknologjia e informacionit mundëson komunikim të drejtpërdrejtë dhe të menjëhershëm. Kjo mundëson një pjesëmarrje aktive dhe të përgjegjshme të grupeve lokale.

Autoritetet duhet të inkurajohen që të interesohen për ruajtjen e qyteteve dhe zonave historike, në mënyrë që të ndërmarrin masa financiare për të mundësuar suksesin e planeve të menaxhimit dhe përmirësimit.

y. Plani i konservimit

"Plani i konservimit duhet të sigurojë një marrëdhënie

harmonike ndërmjet zonave historiko-urbane ...” (Karta e Washingtonit, Neni 5).

Ai trajton njëkohësisht elementet materiale dhe jomateriale, në mënyrë që të mbrojë identitetin e një vendi pa penguar evoluimin e tij.

Objektivat kryesore të planit të konservimit “duhet të jenë të deklaruara në mënyrë të qartë, ashtu siç duhet të jenë të paraqitura edhe masat e nevojshme ligjore, administrative dhe financiare për të arritur këto objektiva.” (Karta e Washingtonit, Neni 5).

Një plan konservimi duhet të bazohet në planifikimin urban për të gjithë qytetin, duke përfshirë analizën e vlerave arkeologjike, historike, arkitektonike, teknike, sociologjike dhe ekonomike. Ai duhet të përcaktojë një projekt konservimi dhe duhet të kombinohet me një plan menaxhimi dhe të pasohet nga monitorimi i përhershëm.

Plani i konservimit duhet të përcaktojë kushtet, rregullat, objektivat dhe rezultatet e çdo ndryshimi.

Ai “duhet të përcaktojë se cilat ndërtesa - dhe hapësira - duhet të ruhen, cilat duhet të ruhen nën rrethana të caktuara dhe cilat mund të jenë të tejkaloeshme nën rrethana shumë të jashtëzakonshme.” (Karta e Washingtonit).

Para secilës ndërhyrje duhet dokumentuar me përpikëri gjendja ekzistuese.

Plani i konservimit duhet të identifikojë dhe të mbrojë elementet që kontribuojnë në vlerën dhe karakterin e qytetit, si dhe komponentët që pasurojnë dhe/ose dëshmojnë karakterin e qytetit historik ose zonës historiko-urbane.

Propozimet në planin e konservimit duhet të artikuloohen në mënyrë reale nga pikëpamja ligjore, financiare dhe ekonomike, si dhe në përputhje me standardet dhe kufizimet e kërkuara.

“Plani i Konservimit duhet të mbështetet nga banorët e zonës historike”. (Karta e Washingtonit, Neni 5). Kur nuk ka një plan konservimi, atëherë të gjitha aktivitetet e nevojshme për konservimin dhe zhvillimin e një qyteti historik duhet të kryhen në përputhje me parimet dhe objektivat e konservimit dhe përmirësimit.

z. Plani i menaxhimit

Një sistem efektiv menaxhimi duhet të krijohet sipas

llojit dhe karakteristikave të çdo qyteti historik dhe zone historiko-urbane, si dhe sipas kontekstit të tyre kulturor dhe natyror. Ai duhet të integrojë praktikat tradicionale si dhe të koordinohet me masa të tjera të planifikimit urban dhe rajonal që janë në fuqi.

Një plan menaxhimi bazohet mbi njohuritë, konservimin dhe përmirësimin e burimeve materiale dhe jomateriale.

- Prandaj duhet:
- të përcaktojë vlerat kulturore;
- të identifikojnë palët e interesit dhe vlerat e tyre;
- të identifikojë konfliktet e mundshme;
- të përcaktojë synimet e konservimit;
- të përcaktojë metodat dhe mjetet juridike, financiare, administrative dhe teknike;
- të kuptojë pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe rreziqet;
- të përcaktojë strategji të përshtatshme, afate për realizimin e punës, dhe veprime specifike.

Hartimi i një plani të tillë menaxhimi duhet të jetë një proces përfshirës.

Përveç informacionit të marrë nga autoritetet vendase, zyrtarët, studimet në terren dhe dokumentacioni i hollësishëm, Plani duhet të përfshijë në fund, si shtojcë, konkluzat nga diskutimet e palëve të interesit si dhe një analizë të konflikteve që lindin nga debatet qenësishme kontradiktore.

Ndjekja në vazhdim

Këto rekomandime janë rezultat i punës së përbashkët të “CIVVIH”-it, me synimin për të dhënë një kontribut në lidhje me diskutimet më të gjera që drejtohen nga ICOMOS-i.

Ky dokument është krijuar si “open source” (burim i hapur për rishpërndarje dhe modifikime) që të mund të përditësohet nën dritën e evoluimit të çështjeve që trajton.